

Світлана Половнікова

**«... ЯКБИ Я ЗНАВ, ЩО ТИМ ЗДОБУДУ ЇЇ
КОХАННЯ, Я Б ЗАРАЗ ПОЇХАВ КРУГ СВІТА»:
до взаємин Михайла Грушевського
і Марії Вовк-Карачевської.**

На основі «Щоденника» 1888–1894 років М. С. Грушевського розглядаються стосунки з родиною чернігівського дідича, відомого українського громадського діяча В. Н. Вовка-Карачевського та юнацьке захоплення Михайла його дочкою Марією. Вперше друкується її фото.

Ключові слова: *М. С. Грушевський, М. В. Вовк-Карачевська, Київ, університет, щоденник, кохання.*

Ці рядки з'явилися у «Щоденнику» Михайла Грушевського 10 червня 1893 року після невдалої спроби запропонувати шлюб Марії Вовк-Карачевській, дочці Василя Никодимовича, лікаря за фахом, публіциста і перекладача. Він був активним діячем київської Старої Громади, в помешканні якого часто збиралася місцева інтелігенція. Навчаючись в університеті св. Володимира, Михайло не був схильним до гомінких студентських компаній, а знаходив розраду в розмовах з господарями та їхніми дітьми – гімназистом Василем та юною Марією. Крім повної віддачі наукам, оточуючі відзначали його релігійність. У юнака навіть виникла думка піти у ченці. Переломною стала осінь 1888 року, коли у щоденнику за 4 вересня з'явився такий запис: «... щось до молитви я став дуже лінивий, хладний та сухий, невже оце через те, що я постановив не кидати мірської праці» [1, с.14].

Успіхи студента у навчанні, схильність до роботи з архівними матеріалами не залишилися без уваги викладачів університету. Михайлові запропонували виконати конкурсну наукову роботу на медаль. Куратором став професор Володимир Боніфатійович Антонович. Після зустрічі з ним 13 грудня 1888 року Грушевський зробив такий запис: «Він балакав приязно й наче щиро, нічого він мині такого незвичайного не сказав, а проте мині стало веселіше» [1, с.35].

Завершивши роботу над конкурсною статтею «Історія Київського князівства від смерті Ярослава до кінця XIVст.» у вересні 1890 року, Михайло успішно склав екзамени в університеті й одержав диплом. Для обговорення майбутньої магістерської дисертації його запросив В. Б. Антонович. Професора, який цінував здібності випускника, здивувала його фраза, що він «не думав за те, щоб добувати степені». Володимир Боніфатійович зауважив: «Даремне, коли ви з роду до сего призначені... Що, може збираєтеся оженитися – Боже вас борони, се така перешкода була багато кому» [1, с.65]. Грушевський запевнив свого наукового керівника, що працюватиме над дисертацією, тим більше, отримавши золоту медаль за конкурсну статтю. Та щоденниковий запис від 28 вересня 1890 року говорить про інше: «... Погано зовсім останніми часами – чувственисть дуже зворушена, усміри Боже усякую скверну» [1, с.66].

У листопаді він виїхав до Владикавказу, щоб з родиною святкувати Різдво. Тут про себе нагадала Анна Ямпольська, сестра товариша по Тифліській гімназії,

---

© Половнікова Світлана Олександрівна – старший науковий співробітник Чернігівського історичного музею імені В. В. Тарновського.

до якої раніше Михайло мав намір свататися: «Учора [15. XI. – С.П.] був знову лист – вже другий од Анни Платонівни Ямпольської, дуже привітний – закликає до «вічного приятельства», по правді, я не певний, щоб се приятельство було вічне» [1, с.73].

Після повернення до Києва на перший план виходить особисте життя. Як свідчить його «Щоденник», візити до родини Вовків-Карачевських відбуваються все частіше. Особливу увагу він звертає на відношення до нього Марії Василівни, адже його охоплюють ніжні почуття до дівчини. Один із записів від 12 лютого 1891 року сповіщав: «Ввечері був у Вовків – приймали дуже приязно, старого не було вдома. Марія Василівна сідла, потім пішла до хати, сказала, що холодно» [1, с. 91]. 22 лютого 1891 року знову згадує цю гостинну родину: «Там приймали добре, посадили за стіл із старими між Олександром Яковичем [Кониським. – С.П.] і Миколою Віталійовичем Лисенком» [1, с. 94]. Але Марія нічим не вказувала своєї прихильності до нього. Інколи її поведінка навіть ображала: «...зайшов до Вовків, молоду майже не бачив, й мене вразило, що вона дуже прохала Самійленка, щоб зостався, а мене – ані трошки» [1, с. 167].

1890 р. Грушевський молодий.

Можна припустити, що в цей час дівчина знаходилася під враженням від знайомства з Пантелеймоном Кулішем, у якого вона побувала в Мотронівці разом з батьком у липні 1890 року. Старого письменника схвилювала щирість, душевність Марусі, її патріотизм, обізнаність в українській літературі. Він пише листа на ім'я Василя Никодимовича, до якого додає вірша: «Марусенько! Моя голубко сизокрило!..» Минуло менше двох місяців, і до Марусі Вовківни він звертається новим віршем:

«Я згадую той день і час благословенний,
Як дух твій молодий мене з землі підняв
І побут хуторний, захмарений, буденний,
Огнем твоїх очей живущих осіяв...» [3, с. 252].

Юна панночка не могла залишитися байдужою до такої натхненої лірики корифея української літератури. Є думка, що наступного літа дівчина вже сама навідалася до подружжя Кулішів, перебуваючи у рідних Британах (нині с. Дуболугівка Ніжинського району Чернігівської області) – родовому маєтку Вовків-Карачевських. Зустріч з письменником могла відбутися і під час перебування всієї родини в Качанівці 19 серпня 1892 року, про що свідчать автографи у книзі почесних гостей [2, с. 284].

Відчуваючи певну холодність Марії, Михайло Грушевський проводив час у відвертих розмовах з її матір'ю. Особливо багато уваги приділяв він Василю Никодимовичу, коли той був тяжко хворим, а в день його кончини 24 лютого 1893 року над померлим усю ніч читав молитву. Душевний відгук Михайла у цей скорботний для родини час розчулив Марію і сприяв встановленню між ними теплих, дружніх взаємин.

Грушевський вирішив одружитися з Марією Василівною, а для освідчення обрав ботанічний сад: «Бесідували; мені шкода, що я не поглянув на її лице; воно б могло сказати більше; ми вертались мовчки – дуже се було довго, й сонце пекло як ніколи. Надія не зовсім зникла (пробігають думку про скору реакцію), але у всяким разі се треба було колись вяснити. Печаль не гостра, а тупа – ще одним каменем на серці більше» [1, с. 208]. Це запис у «Щоденнику» за 3 травня 1893 року. Майже кожного наступного дня Грушевський згадує Марію: «Вчора був у Вовків, одніс квітку. Сегодня

може не піду; на душі гірке чуття; сьогодні заплавав – душить чуття тільки оце моє й долі»[1, с. 209].

Не полишає Михайло цієї болючої для нього теми і в подальшому, жалкуючи, що «не обіззався на її проханку – бути поки що «великим, великим другом»[1, с. 212]. Невдача в особистому житті заважає повністю віддатися науковій праці. Але поступово вона відходить на другий план: «Думав потроху за Марію Василівну... і за Анну Ямпольську, до котрої наготував листа можливо щирого, щоб вияснити стосунки – обясню свою боязнь любови й на дальше хочу заховати дружбу без призрака любови, за дисертацію»[1, с. 213].

Для наукової кар'єри Грушевського обставини склалися напрочуд удали – за рекомендацією В. Б. Антоновича його призначають професором кафедри загальної історії Львівського університету з 1 жовтня 1894 року. До цього часу треба було терміново захистити дисертацію на звання магістра, що і відбулося 22 травня 1894 року. Невдовзі вийшла й монографія М. Грушевського з історії Барського староства. Проводи молодого професора до Львова були надзвичайно урочистими. Київська громада бажала йому сприяти вихованню у молодого покоління почуття національної і культурної єдності українського народу.

У Львові Михайло Сергійович влаштував і сімейне життя, одружившись у 1896 році з учителькою і перекладачем Марією Вояківською. За свідченням сучасників, шлюб був щасливий.

Про подальшу долю Марії Василівни Вовк-Карачевської відомості дуже скупі. Є припущення, що її чоловіком став Володимир Георгійович Карнаухов, матір'ю якого була старша сестра Марії Костянтинівни Заньковецької – Лідія. Можливо, саме він згадувався у «Щоденнику» Михайла Грушевського: «Ввечері гуляли з Марією Василівною і Карнауховим в Ботанічному [саду]. Більше сумна осуга, ніж весела» [1, с. 210-211]. Сподіваємося на подальший пошук.

Марія Вовк-Карачевська

1. Грушевський М.С. Щоденник. (1888-1894 рр.) К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 1997. – 261 с.

2. Качанівка. Альбом автографів. Автор-упорядник: С. Половнікова. К.: ТОВ «Темпора», 2010. – 326 с.

3. Нахлік Є.К. Подружнє життя і позашлюбні романи Пантелеймона Куліша. – К.: Укр. письменник, 2006. – 351 с.

Половнікова Светлана

На основе «Щоденника» 1888–1894 годов М. С. Грушевского рассматриваются взаимоотношения с семьей черниговского дворянина, известного украинского общественного деятеля В. Н. Вовка-Карачевского и юношеское увлечение Михаила его дочерью Марией. Впервые публикуется ее фото.

Ключевые слова: М. С. Грушевский, М. В. Вовк-Карачевская, Киев, университет, дневник, любовь.

The relationships with Chernihiv's nobleman, famous Ukrainian public figure V.N.Vovk-Karatchevskiy and his family, and also Mykhailo's youth fancy for V.N.Vovk-Karatchevskiy's daughter Maria is traced on the ground of the «Dairy» of M.S. Grushevskiy, that covers 1888–1894 years. Maria's foto is published firstly.

Key words: M.S. Grushevskiy, M.N.Vovk-Karatchevskiy, Kyev, university, dairy, love.